

УДК 338.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-1834/2024-09.1>**Габрилевич О.В.**

здобувач

*Національний університет водного господарства та природокористування***Нікитенко Д.В.**

доктор економічних наук, професор

*Національний університет водного господарства та природокористування***Habrylevych Oleksii, Nikytenko Dmytro***The National University of Water and Environmental Engineering*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАФТОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE OIL REFINING INDUSTRY IN THE CONDITIONS OF THE GLOBAL MARKET

У цій статті проводиться аналіз сучасного стану нафтопереробної промисловості, зосереджуючись на глобальному ринку нафтопродуктів та його впливі на розвиток енергетичного сектору. Висвітлюються ключові виклики та можливості, що стоять перед галуззю, включаючи стратегічне планування, модернізацію технологій та зменшення залежності від імпорту. Для дослідження використовувалась комбінація кількісних та якісних методів аналізу, включаючи аналіз статистичних даних, літературний огляд та експертні оцінки. Окрім того, розглядається роль нафтопереробки в енергетичній системі України, зокрема звертають увагу на перехід до сталого енергетичного комплексу та вплив економічних та технологічних факторів на його розвиток. На основі аналізу даних та врахування сучасних тенденцій ринку, стаття пропонує стратегії управління нафтопереробною галуззю для забезпечення сталості та конкурентоспроможності в умовах сучасної економічної динаміки.

Ключові слова: нафтопереробна галузь, ринок нафтопродуктів, енергетичний сектор, конкурентоспроможність, економічна стійкість, енергетична безпека.

This paper presents a comprehensive analysis of the present condition of the oil refining industry, delving into its intricacies and nuances. It particularly concentrates on dissecting the dynamics of the global market for petroleum products and elucidating its ramifications on the broader energy landscape. Through meticulous analysis and scrutiny, this study navigates through the multifaceted dimensions of the industry, shedding light on its various facets and complexities. Additionally, it elucidates the intricate interplay between the oil refining sector and the larger energy sector, highlighting the symbiotic relationship and the consequential effects on global energy markets. This paper offers a nuanced exploration of the current state of the oil refining industry, with a robust focus on the global market for petroleum products and its profound influence on the energy sector. Utilizing a multifaceted approach, the study integrates both quantitative and qualitative research methodologies to comprehensively analyze the subject matter. Through a blend of rigorous statistical analysis, extensive literature review, and expert assessments, the research uncovers intricate patterns and trends within the industry. By synthesizing diverse sources of data and insights, the study provides a holistic understanding of the challenges and opportunities facing the oil refining sector in today's dynamic economic landscape. The results of this research unveil a plethora of formidable challenges confronting the oil refining industry, ranging from the subdued competitiveness of producers to the pervasive reliance on external factors and the imperative for technological advancement. Furthermore, the analysis illuminates promising avenues for industry advancement, encompassing initiatives to diminish

import dependency and integrate novel energy-efficient technologies. Leveraging these insights, the paper advocates for the adoption of strategic management approaches within the oil refining sector to foster sustainability and bolster competitiveness amidst the ever-evolving landscape of contemporary economic paradigms.

Key words: oil refining industry, oil products market, energy sector, competitiveness, economic stability, energy security.

Постановка проблеми. Нафта і нафтопродукти є життєво важливими складовими сучасного світу. Їх використання простирається від палива для автомобілів і побутового опалення до виробництва пластиків і ліків. Сучасний світовий ринок нафтопродуктів є складним економічним механізмом, який впливає на глобальну політику, економіку та середовище. Світовий попит на нафтопродукти постійно зростає внаслідок індустріалізації, технологічного розвитку та зростаючого населення. У той же час, пропозиція нафтопродуктів залежить від багатьох факторів, включаючи видобуток нафти, розвиток технологій відновлювальної енергетики та геополітичні конфлікти у регіонах з нафтовидобутком. Саме тому, сучасний світовий ринок нафтопродуктів є складним та динамічним системою, яка визначається попитом, пропозицією, геополітичними чинниками та впливом на навколишнє середовище. Розвиток альтернативних джерел енергії та стратегії зменшення залежності від нафтопродуктів можуть вплинути на майбутнє цього ринку, а також на економіку та екологію світового співтовариства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з прогнозом ОПЕК [6], світовий попит на нафту має зрости до 108,3 мільйона барелів на день (мб/д) до 2025 року. Це пов'язано з очікуваним економічним зростанням та збільшенням парку транспортних засобів. Відповідно до звіту IEA World Energy Outlook 2022 [5], зростає стурбованість щодо зміни клімату, що стимулює розвиток альтернативних джерел енергії та електромобілів. Це може призвести до зниження попиту на нафту в довгостроковій перспективі. В той же час, Європейський Союз активно працює над зниженням своєї залежності від російської нафти, що може

викликати перерозподіл торгових потоків та зміни у цінах на нафту в регіоні. У США, розвиток сланцевої нафти забезпечує їм все більшу самодостатність у видобутку нафти, що може вплинути на світові ціни на нафту. Азія залишається ключовим регіоном у споживанні нафти, і зростання економіки країн цього регіону призведе до збільшення попиту на нафту в ньому.

Постановка завдання. Метою цієї статті є розгляд сучасного стану світового ринку нафтопродуктів, виявлення основних факторів, що впливають на його функціонування, а також оцінка можливих наслідків цих впливів на економіку, геополітику та навколишнє середовище. Стаття спрямована на аналіз динаміки попиту та пропозиції на нафтопродукти, вивчення геополітичного впливу країн-експортерів нафти, обговорення впливу нафтового ринку на кліматичні зміни та розгляд перспектив розвитку альтернативних джерел енергії. Ці зусилля мають на меті розкрити ключові аспекти та виклики, що стоять перед сучасним світовим ринком нафтопродуктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. За кількістю нафтопереробних заводів (НПЗ), незалежно від їх виробничої потужності, найбільше їх розташовано в регіоні Азії та Тихоокеанському регіоні – 161 штук, у Західній Європі – 102 штук, а також у Східній Європі та країнах СНД – 89 штук. Важливо підкреслити тенденцію, яка полягає у повільному зростанні попиту на нафту в розвинених країнах, що поступово призводить до збитковості деяких НПЗ у країнах Організації з економічного співробітництва та розвитку [6]. З цього приводу, вигідним варіантом стає переміщення діяльності з нафтопереробки в регіони з високими темпами зростання попиту.

Протягом наступних п'яти років очіку-

ється значне збільшення потужностей, особливо в регіонах Азії (таких як Китай та Індія), на Близькому Сході (в Саудівській Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратах) і в Латинській Америці (зокрема в Бразилії). В цілому, глобально це призведе до зниження коефіцієнта завантаження потужностей і маржі нафтопереробки. Прогнозується, що чистий приріст потужності (нові, не враховуючи закритих підприємств) протягом наступних п'яти років може скласти 25–28 мільйонів барелів нафтового еквіваленту на день, що становить 25-30% вище обсягу існуючих потужностей [5].

У контексті ринкової економіки, питання про роль держави та необхідність її впливу на економіку залишаються актуальними. Особливо це стосується нафтового комплексу, який характеризується високою монопольною концентрацією та наявністю природно-монопольного сегмента у виробничо-збутовому ланцюзі. Незважаючи на принцип свободи вибору суб'єктів ринку, важливість енергетичного і нафтового секторів для економіки та життєзабезпечення будь-якої країни вимагає чіткого регулювання.

Застосування регуляторів промислової політики набуває особливого значення в цій галузі, оскільки вони допомагають забезпечити ефективну роботу нафтового комплексу та зменшити його вплив на ринок. Державне втручання може здійснюватися шляхом регулювання цін на нафтопродукти, створення умов для конкуренції на ринку, а також контролю за діяльністю монополістичних структур.

Проте, важливо враховувати підстави та межі прийняттого державного втручання. Забезпечення балансу між свободою ринку та необхідністю регулювання є ключовим завданням для держави. Велике значення має також забезпечення прозорості та ефективності державного впливу, а також уникнення корупції та недобросовісної конкуренції [1].

У секторі нафтової промисловості системність є ключовим принципом промислової політики. Несистемні зміни у нормах, законодавстві, податкових правилах, а також неефективне використання пла-

нових і програмних інструментів можуть призвести до незбалансованого розвитку цього сектору. Конкретні напрями, форми і розміри реалізації промислової політики визначаються соціально-економічними проблемами у певний період часу [2].

З метою ефективної реалізації промислової політики, розвиток нафтової галузі повинен відповідати затвердженим державною стратегіям. Завдання щодо промислового розвитку повинні вирішуватися у рамках визначених стратегій, які виходять з основних цілей і напрямків розвитку національної економіки. Тільки такий підхід дозволить досягти збалансованого та стійкого розвитку нафтової галузі, яка важлива для економічного процвітання країни.

Створення стратегічної програми розвитку нафтопереробного сектора включає ряд важливих етапів [3], які необхідно дотримуватися для досягнення успішних результатів:

1. Визначення важливих нафтопродуктів: Перший етап полягає в ідентифікації нафтопродуктів, які є критичними для національної економіки та безпеки країни. Це виробництво, яке потребує стабільності та збільшення потужностей.

2. Визначення економічно вигідних продуктів: Другий етап передбачає вибір нафтопродуктів та хімічних продуктів, виробництво яких може бути економічно вигідним за умови державних заохочувальних заходів.

3. Організаційно-економічні заходи підтримки: На третьому етапі визначаються конкретні заходи підтримки для нафтопереробного сектора та забезпечується їх фінансування.

4. Розробка державної інвестиційної програми: Четвертий етап передбачає розробку державної інвестиційної програми для розвитку нафтопереробного сектора, яка враховує потреби та можливості цієї галузі.

5. Визначення напрямків розвитку внутрішніх ринків: П'ятий етап включає в себе визначення напрямків розвитку внутрішніх ринків для споживання нафтопродуктів, зокрема шляхом стимулювання попиту та розвитку інфраструктури.

6. Розвиток зовнішньоекономічних відносин: Шостий етап передбачає розвиток зовнішньоекономічних відносин у сфері нафтопереробного сектору для розширення експортних можливостей та залучення інвестицій.

Процес формування стратегічної програми розвитку нафтопереробного сектору повинен базуватися на конкретних даних та аналізі, щоб забезпечити її ефективність та успішну реалізацію.

Нафтопереробна промисловість в Україні є ключовим елементом, який впливає на формування цін і має стратегічне значення для економічної стійкості країни в цілому. В рамках реалізації енергетичної стратегії України на період до 2035 року, визначено концепцію розвитку газо- та нафтопереробної промисловості до 2025 року. Ця ініціатива спрямована на створення системи державної політики та умов для оптимізації та розвитку цих галузей, визначення їх цілей, пріоритетів і завдань [4].

Аналіз показує, що в Україні присутня значна кількість економічних суб'єктів на ринку нафтопродуктів, що впливає на ціни цих продуктів. Велика інтегрованість української економіки у світовий контекст робить її вразливою до зовнішніх факторів, таких як ціна на сирю нафту на світових біржах та обмінний курс валют. Однак, додатковою складністю є кооперативні дії учасників ринку, що призводять до асиметрії цін.

Враховуючи ключове значення нафтопереробки у паливно-енергетичному комплексі України, необхідно провести комплексний аналіз, розглядаючи її як системний компонент енергетичного сектору. Це дозволить виокремити місце нафтопереробних підприємств у загальній структурі та їх взаємозв'язок з іншими суб'єктами галузі та суміжними галузями у макроекономічному середовищі.

Протягом останніх 15 років Україна пройшла шлях від країни з надлишковими нафтопереробними потужностями та експортера нафтопродуктів до країни, яка більш ніж на 80% залежить від імпорту нафтопродуктів. Це ставить Україну у стан енергодефіциту [1].

Відзначається, що після тривалого зростання ВВП України у 2017–2019 роках, спостерігається його зниження у 2022 році, що є результатом повномасштабної війни. Проте очікується, що у 2024 році економіка країни почне відновлюватися, але досягти рівня, який був до конфлікту, буде важко. Девальвація гривні у 2022 році також пов'язана з військовими діями, інфляцією та зменшенням експортних надходжень.

У 2020 році нафтопереробна галузь України характеризувалася низьким рівнем споживання нафти як сировини порівняно з розвиненими країнами, а також високим рівнем споживання готових нафтопродуктів. Це призвело до щорічної втрати близько 1,6% ВВП країни. Сектор також страждає від технологічної відсталості та недостатнього використання наявних переробних потужностей. Продукція вітчизняних виробників нафтопродуктів на внутрішньому ринку має низький рівень конкурентоспроможності через нерівні та дискримінаційні умови формування вартості та імпорту нафтопродуктів. Крім того, недостатні умови для стимулювання розвитку нафтопереробної галузі є серйозною проблемою [1]. Надмірна залежність від імпорту нафтопродуктів залишається однією з основних проблем на ринку нафтопродуктів в Україні, що загрожує енергетичній безпеці країни та має тенденцію до посилення.

Обсяги імпорту нафтопродуктів в Україну зазнали стійкого зниження з 2012 року. У 2022 році вони впали на 86% порівняно з рівнем 2012 року. Вартість імпорту нафтопродуктів також постійно зменшується з 2012 року, і в порівнянні з тим періодом впала на 84%. Зменшення імпорту нафтопродуктів пов'язане з кількома факторами. По-перше, це відбувається внаслідок зниження споживання нафтопродуктів в Україні, що може бути обумовлене різними чинниками, такими як зміни в економіці, технологічний прогрес або зміни в споживчих звичках. По-друге, роль у зменшенні залежності від імпорту з одного джерела грає диверсифікація постачальників, що забезпечує більшу стабільність в енерге-

тичному секторі. Нарешті, зростання власного виробництва нафтопродуктів сприяє зменшенню потреби в імпорті. Ці тенденції вказують на певний розвиток і зміни в енергетичному секторі України, які можуть мати важливі наслідки для економіки країни.

Висновки. У світлі динамічних змін на сучасному світовому ринку нафтопродуктів, аналіз стану нафтопереробної промисловості в різних країнах, зокрема в Україні, виявляє величезний спектр викликів та можливостей. Запровадження стратегічного планування та реалізація промислової політики, спрямованої на модернізацію технологій, підвищення конкурентоспроможності виробників та розвиток власних ресурсів є критично важ-

ливими кроками для забезпечення стійкості та ефективності енергетичного сектору. Не менш важливою є інтеграція у сучасні тенденції розвитку, що передбачає не лише адаптацію до нових економічних та технологічних викликів, але й активну участь у формуванні майбутнього енергетичного ландшафту. Подолання складних проблем галузі вимагає комплексного підходу, включаючи співпрацю між державними органами, бізнесом, науково-дослідними установами та суспільством загалом. Тільки через спільні зусилля можна забезпечити сталість ринку та здійснити перехід до сталої та ефективної енергетичної системи, що відповідає сучасним вимогам сталого розвитку.

Список літератури:

1. Захарчук О. В., Вишневецька О.В. Ринок нафти та нафтопродуктів в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 10. С. 29–37. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202010029>
2. Млаабдал С.М.А. Теоретико-методичні підходи до формування стратегічних програм розвитку нафтового комплексу. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2017. № 3. С. 119–123.
3. Мазуренко В.П., Шапран О.С. Розвиток світового ринку нафтопродуктів в умовах глобалізації. *Стратегія розвитку України*. 2013. № 4. URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/7099> (дата звернення: 07.03.2024).
4. Кузнецова К.О., Ченуша О.С., Дергачов, Є.В. Тенденції розвитку зовнішнього середовища функціонування нафтопереробних підприємств України. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2019. № 16. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.16.2019.181844>
5. IEA. World Energy Outlook 2022. URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2022> (дата звернення: 07.03.2024).
6. ОПЕК. OPEC Oil Reserves. URL: https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm (дата звернення: 07.03.2024).

References:

1. Zakharchuk O. V., Vyshnevetska O. V. (2020) Rynok nafty ta naftoproduktiv v Ukraini [Market of oil and oil products in Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy of agro-industrial complex*, no. 10, pp. 29–37. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202010029>
2. Mlaabdal S. M. A. (2017) Teoretyko-metodychni pidkhody do formuvannia stratehichnykh proham rozvytku naftovoho kompleksu [Theoretical and methodological approaches to the formation of strategic programs for the development of the oil complex]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia "Ekonomika" – Bulletin of Sumy State University. "Economy" series*, no. 3, pp. 119–123.
3. Mazurenko V. P., Shapran O. S. (2013) Rozvytok svitovoho rynku naftoproduktiv v umovax hlobalizatsii [Development of the world market of petroleum products in the context of globalization]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy – Development strategy of Ukraine*, no. 4. Available at: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/7099> (accessed March 7, 2024).
4. Kuznietsova K. O., Chenusha O. S., Derhachov Ye. V. (2019) Tendentsii rozvytku zovnishnoho seredovyshcha funktsionuvannia naftopererobnykh pidpryemstv Ukrainy [Trends in the development of the external environment of the functioning of oil refining enterprises of Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskiy politekhnichnyi instytut" – Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*, no. 16. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.16.2019.181844>
5. IEA. World Energy Outlook 2022. Available at: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2022> (accessed March 7, 2024).
6. ОПЕК. OPEC Oil Reserves. Available at: https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm (accessed March 7, 2024).